

Бабкіна О. В. Некоторые методологические проблемы анализа политических трансформаций и политического развития

В статье рассматриваются процессы политического развития и демократизации в посткоммунистических обществах. Систематизированы основные достижения и аналитические возможности транзитологии как раздела политической науки в условиях переходного политического развития посткоммунистических обществ. Раскрыты особенности системной политической трансформации в контексте переходного политического развития посткоммунистических обществ.

Ключевые слова: политическое развитие, модернизация, трансформация, транзитология, демократический транзит, консолидация демократии, переходной политической режим.

Babkina O. Some of the methodological problems of the analysis of political transformations and political development

The article describes the processes of political development and democratization in postcommunist societies. It is systematized the main achievements and analytical capabilities of transitology as a part of the political science in the conditions of a transition of political development in postcommunist societies. Revealed features of systemic political transformation in the transitional political development of postcommunist societies.

Key words: political development, modernization, transformation, transitology, democracy transit, consolidation of democracy, transitional political regime.

УДК 324

Арабаджисв Дмитро Юрійович,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Запорізького національного технічного університету

**СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ, ГРОМАДСЬКИЙ КОНТРОЛЬ І ГРОМАДСЬКИЙ
МОНІТОРИНГ: ДО ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ**

В статті подане визначення соціального контролю, громадського контролю і громадського моніторингу. Розмежовано поняття соціального контролю і суспільного контролю. Обґрунтоване співвідношення даних понять. Визначено характеристики держави, що є передумовою існування громадського контролю і громадського моніторингу як особливих проявів соціального контролю.

Ключові слова: соціальний контроль, громадський контроль, громадський моніторинг, громадянське суспільство, держава.

Особливості взаємовідносин сучасного українського суспільства з державою з точки зору розвитку громадянського суспільства і здійснення громадського моніторингу зумовлюють необхідність визначення взаємовідношення таких понять, як соціальний контроль, громадський контроль і власне громадський моніторинг.

Варто зауважити, що з поширенням думки, що з моменту виникнення парламентської демократії ліберальні відмінності між державою і громадянським суспільством нівельовано, і сьогодні варто говорити про взаємопроникнення держави й суспільства і розвиток феномену соціальної держави [1] – питання контролю за державою з боку громадськості відійшло на другий план. Для країн розвиненої демократії не виникає сумнівів щодо наявності взаємного контролю з боку держави і суспільства. Більше того, в рамках соціальної держави втручання держави в суспільне життя санкціонується самими громадянами.

Для нашої країни, де багато років контрольний вектор був спрямований виключно «згори – вниз», а в певні періоди часу контроль з боку держави за життям людини набував характер тотального, проблема зворотного впливу з боку громадськості (що набуває організованої форми в умовах громадянського суспільства) залишається актуальною.

Мета даної статті – розкрити сутність громадського контролю, співвідношення понять «соціальний контроль», «громадський контроль» і «громадський моніторинг».

Термін «контроль» у науковій літературі та повсякденному житті використовується досить часто. Проте різноманітність сфер його застосування зумовила його неоднозначність.

Термін «контроль» використовується в різних науках і практиках, залежно від сфери використання отримуючи те або інше наповнення. У найзагальнішому вигляді спектр його значень виражає все те, що пов'язане із перевіркою, спостереженням, відслідковуванням, фіксацією тощо. Крім того, контроль завжди передбачає наявність влади у суб'єкта контролю.

Питання контролю так чи інакше супроводжують дослідження проблем соціального управління, законності і правопорядку. Складається враження, що таке інтенсивне звернення до поняття контролю може служити підставою для визнання майже абсолютної вивченості даного явища. Проте в контексті взаємовідносин громадянського суспільства з державою обсяг досліджуваного поняття, сутність, форми, принципи і методи контролю є не настільки очевидними, перш за все тому, що контроль так чи інакше пов'язується з відносинами «влада-підпорядкування» як атрибутом одного з учасників цих відносин – суб'єкта влади. Якщо така постановка питання обґрунтована при застосуванні до контролю, здійснюваного державою як пануючим суб'єктом по відношенню до суспільства, то в зворотному варіанті доводиться стикатися з певними труднощами.

Останні пов'язані насамперед з тим, що основна увага дослідників у загальному погляді на здійснення контролю в державі приділяється саме державному контролю і нагляду як його формі. При цьому суспільство розглядається лише як об'єкт контролю.

Що стосується соціального контролю – то найбільш поширеним є соціально-психологічний погляд на це явище, адже термін «соціальний контроль» був уведений в науковий обіг французьким соціологом Г. Тардом, який спочатку розглядав його як засіб повернення злочинця до громадської діяльності. Надалі, розширивши обсяг поняття, Г.Тард став розуміти «соціальний контроль» як один з факторів соціалізації особистості. Проблему соціального контролю згодом розробляли незалежно один від одного американські соціологи Росс і Парк. Вони розуміли під «соціальним контролем» способи впливу суспільства на ті чи інші соціальні суб'єкти з метою регулювання їх поведінки та приведення її у відповідність із загальноприйнятими в даній спільноті нормами [2].

Т. Лоусон, Д. Геррод визначають соціальний контроль як процес, за допомогою якого суспільство намагається забезпечити конформність щодо домінуючих у даному суспільстві цінностей і норм [3, с. 441].

Загалом, *соціальний контроль* з погляду соціальних наук – *це контроль, що передбачає цілеспрямований вплив суспільства на своїх членів або соціальні групи з метою забезпечення дотримання встановлених норм і цілісності соціальної системи.*

Питання в цьому контексті викликає паралельне використання понять «суспільний контроль» і «соціальний контроль».

Логічно вбачається думка науковців щодо розрізнення цих понять, подана в підручнику «Соціологія» під загальною редакцією В.Андрущенка та М.Горлача: «У широкому розумінні соціальне означає все те, що стосується суспільства взагалі на відміну від природи і є синонімом суспільного. У вузькому розумінні соціальне означає аспект суспільних відносин, із яких складається суспільство, стосується ставлення людей один до одного і до суспільства... метод взаємодій між соціальними групами, верствами та індивідуумами як представниками груп, верств, спільностей, їх становище і роль у

суспільстві, способі і укладі життя, забезпечення умов для повної реалізації їх потреб та інтересів» [4, с. 98].

Таке обґрунтування дозволяє розрізнити терміни «соціальне» та «суспільне». Таким чином, вони є синонімами, коли йдеться про суспільство в цілому. З іншого боку, соціальне є одним з аспектів суспільного з точки зору сферного підходу. В даному конкретному контексті поняття «соціальне» та «суспільне» при розгляді явища соціального контролю розглядаються як синоніми, тому що мова йде про суспільство в цілому – отже, в цьому випадку між поняттями «суспільний контроль» і «соціальний контроль» смислова різниця відсутня.

В контексті більш широкого явища – управління – контроль може бути розглянутий як функція останнього. Управляти означає направляти, керувати діями.

Контроль як елемент управління, в свою чергу, може бути представлений і у вигляді одного з комунікативних зв'язків між керуючою і керованою системами, що забезпечує своєчасне отримання інформації про стан керованої системи і, у разі відхилення цього стану від норми, передачу відповідного керуючого впливу, здатного повернути керовану систему в нормальний стан.

Крім того, соціальний контроль не можна розглядати тільки лише в якості елемента управлінського впливу на окрему людину або на суспільство як на керовану систему. Він притаманний і самій цій системі у вигляді елемента її самоорганізації. *У цьому сенсі можна говорити про соціальний контроль як про внутрішню функцію соціальної системи.*

Поряд із цим, соціальний контроль може виступати і в якості зовнішньої функції соціальної системи по відношенню до керуючої системи. Під певним кутом зору він виступає також і захисною функцією керованої системи, яка оцінює інтенсивність і якість керуючого впливу, відстежуючи його гранично допустимий поріг.

Ці положення, що стосуються соціального контролю, є беззаперечно актуальними для більшості пострадянських країн. Так, Г.Атаманчук заважає, що ахіллесовою п'ятою державного управління, незалежно від його формаційних особливостей, «фактично завжди були однаковість, центризм, уніфікованість, безвідповідальність перших осіб, формалізм, які не надавали йому ані стійкості, ані динаміки. Нестійкість спостерігалася (та й спостерігається) тому, що при уніфікованості елементів державні органи «схоплюють» адекватно тільки окремі сторони, моменти керованої дійсності, в той час як інші прояви просто втискуються в штучно створені для них структури, форми і методи. Природно, що все штучне (шаблонне) їм заважає, вони хочуть з нього вирватися. Управління стає як би чужим, ворожим до керованих об'єктів» [5, с. 40].

Таким чином, *соціальний контроль варто розглядати не тільки в контексті забезпечення цілісності соціальної системи, але й в плані здійснення соціального управління.*

Варто погодитися з думкою вітчизняних та зарубіжних науковців, що основними різновидами соціального управління, яке має системний характер і здійснюється в рамках соціальних управлінських систем [6, с. 2], є два види управління, що доповнюють один одного, а саме:

– державне управління – свідомо і цілеспрямована дія, здійснювана спеціальними уповноваженими органами державної і муніципальної влади (в основному, виконавчими) на підставі і в порядку, визначеному законодавством, з використанням системи заходів переконання і адміністративного примусу для забезпечення гідних умов життя особи, сім'ї і суспільства в цілому;

– громадське управління справами держави, що здійснюється в основному політичними партіями, професійними спілками, громадськими об'єднаннями і іншими недержавними організаціями, а також громадянами.

Якщо соціальний контроль є функцією соціального управління, то, відповідно, можна говорити про існування державного і громадського контролю.

Громадський контроль, таким чином, є особливим видом соціального контролю.

У відповідності з теорією суспільного договору держава і суспільство укладають між собою так званий універсальний соціальний контракт. Загальний зміст контракту зводиться до того, що держава і суспільство розробляють якісь правила гри, за якими будуть розвиватися суспільство. Держава зобов'язується стежити за виконанням цих правил і отримує в свої руки адміністративні та інші ресурси. Суспільство отримує чіткі орієнтири розвитку і зобов'язується виконувати ці правила. Крім того, держава відповідає за виробництво суспільних благ, а також бере на себе частину соціальних функцій. За тим, як встановлені правила гри дотримуються суспільством, стежать відповідні державні органи, а також структури місцевого самоврядування [7, с. 5-8].

Одним з принципів демократичної правової держави, який забезпечує зв'язок державного управління із суспільством та громадянами, є публічність. Публічність включає доступність державного управління для громадян через право вибору відповідних органів виконавчої влади та участь в їх діяльності; прозорість їх функціонування; громадський контроль за діяльністю органів публічного управління та їх посадових осіб, за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян [8, с. 53].

Демократичність державної влади проявляється у реальній процедурі народовладдя шляхом встановлення правових інституцій, за яких особа стає не тільки пасивним об'єктом владного веління окремої недосяжної еліти, але й має вплив на державно-владні рішення.

Отже, в демократичній державі існує державний контроль та контроль з іншого боку – з боку громадськості – що передбачає, що народ наділений правами здійснювати цей контроль та можливістю для його здійснення, і це закріплено на законодавчому рівні [9, с.15].

Таким чином, під соціальним контролем розуміється обумовлена реалізацією основних принципів демократії здатність суспільства одночасно поєднувати функції об'єкта управління з боку держави (тобто бути об'єктом державного контролю) та суб'єкта управління, тобто здійснювати управлінський вплив (громадський контроль) по відношенню до держави та до себе (самоорганізовуватися).

Існування громадського контролю в нашій державі, як державі демократичній, закріплено в Основному Законі України та інших законах України.

Загальну правову основу громадського моніторингу в Україні складають конституційні положення про народ як єдине джерело влади в Україні (ст. 5), про право громадськості брати участь в управлінні державними справами (ст. 38) [10].

Конституційною основою для громадського контролю в Україні є, крім вищезазначених, також: ч. 2 ст. 6, ч. 2, 3 ст. 34, ст. 40, ч. 2 ст. 55, п. п. 4, 10, 11, 13, 17, 33, 34 ч. 1 ст. 85, ст. 86, ст. 87, 97, 101, 102, п. п. 8, 16, 30 ст.106, ст. 111, п. п. 3, 4 ст. 121, ст. 147, ст. 150 – 152 Конституції України.

Нормативне закріплення окремі аспекти знаходять у Регламенті Верховної Ради України, Законах України «Про статус народного депутата України», «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про об'єднання громадян», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про основи національної безпеки України», «Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами держави», іншими законами та підзаконними нормативно-правовими актами [11].

Громадський контроль є неодмінною складовою громадянського суспільства, вищим проявом громадянської активності. Якщо політичний контроль над владою здійснюють сама влада й політична опозиція з метою стати владою, то громадський контроль є виразом свідомості громадян, концентрованим бажанням брати участь в управлінні державою.

Таким чином, громадський контроль є, поруч із державним контролем, видом соціального контролю, що може виникнути лише в умовах громадянського суспільства та реальної демократії, суб'єктом якого виступають громадські організації (в рамках

організованого контролю) і окремі громадяни, і метою якого є реалізація контрольних функцій по відношенню до держави та її інститутів.

Наявність громадського контролю (закріпленість можливості його здійснення на законодавчому рівні та забезпечення державою реальної можливості його здійснення) є підтвердженням того, що влада дійсно належить народові і він має право, використовуючи її, здійснювати контроль – чи то перевірку діяльності органів державної влади, чи відстеження, наскільки політики дотримуються передвиборних обіцянок, або ін.

В такому аспекті громадський контроль виступає скоріше теоретичним, ніж практичним утворенням – він є функцією громадянського суспільства, ознакою, що характеризує демократичність держави, показником розвитку громадянської свідомості тощо.

Якщо розглядати громадський контроль як особливий вид діяльності, то в цьому сенсі він проявляється в практичній діяльності, суб'єктами якої виступають інститути громадянського суспільства або окремі громадяни.

Громадський контроль виступає складовою більш масштабної форми діяльності – громадського моніторингу. У свою чергу останній є практичною реалізацією соціального контролю в демократичному суспільстві, особливою формою діяльності, адже, залежно від поставлених завдань, він може включати і контроль, і оцінку, і спостереження, і прогнозування тощо.

Отже, *громадський моніторинг – особливий вид діяльності, суб'єктом якої є інститути громадянського суспільства (громадські організації, окремі громадяни, представники іноземних держав – у визначених законом випадках), а об'єктом – ті процеси (та їх учасники) і явища суспільно-політичної сфери, які є значимі для суб'єкта здійснення моніторингу.*

Громадський моніторинг є особливим проявом соціального контролю в умовах демократичної правової держави і розвиненого громадянського суспільства, адже його фактичне здійснення є підтвердженням народовладдя в державі, підзвітності і підконтрольності влади народові, а суб'єктом його виступають окремі громадяни або громадські об'єднання – інститути громадянського суспільства.

Література:

1. The Poverty of Social Control: explaining power in the historical sociology of the welfare state // University of Sydney. Published in: Sociological Review 38(1) 1991: 1-25 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www-personal.usyd.edu.au/~robertvk/papers/poverty.html>
2. Смольков В.Г. Социальный контроль / В.Г. Смольков // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – №4. – С.193-204.
3. Лоусон Т., Гэррод Д. Социология. А-Я : Словарь-справочник / Т. Лоусон, Д. Гэррод. – Пер. с англ. Ткаченко К.С. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2000. – 608с.
4. Соціологія: підручник для вищої школи / В. П. Андрущенко, В. І. Волович, М. І. Горлач та ін.; За заг. ред. В. П. Андрущенка, М. І. Горлача. – 3-є вид., перероб. і доп. – К., Х. : Єдинорог, 1998. – 622 с.
5. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления / Г.В. Атаманчук. – М.: Омега-Л, 1997. – 398 с
6. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: Підручник / В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко. — К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
7. Бойко Ю.А., Смирнова Е.А., Соколов А.В. Гражданский контроль за работой органов власти / Ю.А.Бойко, Е.А.Смирнова, А.В.Соколов. – Ярославль: ЯРОО «ЦСП», 2003. – 120 с.
8. Малиновський В. Я. Державне управління: навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – Луцьк: Ред. – вид. від. «Вежа» Вол. Держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 558 с.

9. Жаровська І.М. Громадський контроль як інтегральна складова у концепті владних відносин сучасної держави і громадянського суспільства / І. М. Жаровська // Часопис Київського університету права. Теорія та історія держави і права. Філософія права. – 2012. – № 3. – С.14-17.

10. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

11. Денисюк С.Ф. Сутність громадського контролю: співвідношення понять у теорії та законодавстві / С.Ф. Денисюк [Електронний ресурс]. – www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2008_2/doc/5/07.pdf

Арабаджиев Д. Ю. Социальный контроль, общественный контроль, общественный мониторинг: к вопросу о соотношении понятий

В статье подано определение социального контроля, общественного контроля и общественного мониторинга. Разграничены понятия социального контроля и общественного контроля. Обосновано соотношение данных понятий. Определены характеристики государства, которые выступают предпосылкой существования общественного контроля и общественного мониторинга как особых проявлений социального контроля.

Ключевые слова: социальный контроль, общественный контроль, общественный мониторинг, гражданское общество, государство.

Arabarjyiev D. Social control, public control and public monitoring: to the question of definitions correlation

In the article the definitions of the social control, public control and public monitoring are given. The concept of social control and public control are delineated. The characteristics of the state which are conditions for the existence of the public control and public monitoring as specific manifestations of social control are given.

Keywords: social control, public control, public monitoring, civil society, state.

УДК 061.22:17.023.36+32.019.5«19»

Колісніченко Роман Миколайович,

кандидат політичних наук,

доцент кафедри соціальних та гуманітарних дисциплін

Кіровоградського інституту імені Святого Миколая

Міжрегіональної Академії управління персоналом

ВНЕСОК РИМСЬКОГО КЛУБУ У ДОСЛІДЖЕННЯ ГЛОБАЛІСТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ В КІНЦІ 70-х – НА ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ ХХ ст.

Проаналізовано внесок представників Римського клубу у дослідження глобалістичної свідомості в кінці 70-х – на початку 90-х років ХХ ст.

Ключові слова: глобалістична свідомість, глобальні проблеми, Римський клуб.

Послаблення найбільших світових загроз та забезпечення сталого розвитку людства потребує істотних змін системи цінностей, гуманізації суспільних ідей, поглядів, переконань щодо глобальної військової, економічної, екологічної політики, способів вирішення глобальних проблем сучасності. Цим обумовлена необхідність дослідження глобалістичної свідомості, історії її наукового аналізу, участі у цьому процесі діячів міжнародних організацій, серед яких важливе місце посідає, заснований у 1968 році А.Печчеї, всесвітньовідомий Римський клуб.